

YAYIN NU: 1800

EDEBÎ ESERLER: 919

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI

SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-232-0

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

Özgün Adı: *Faust: Eine Tragödie*

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul

Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Son Okuma: Oğuzhan Murat Öztürk

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ceyhun Durmaz

Orijinal İllüstrasyonlar:

Franz (Xaver) Simm. Türkçe neşir,
Goethes Faust, Mit Bildern von F[rantz] Simm.
Stuttgart, Leipzig: Deutsche Verlags-Anstalt
[1899] baskısı esas alınarak dipnotlardan
kaynaklı kısmi kaymalar haricinde
bir tıpkıbasım düzeniyle dizilmiştir.

Baskı ve Cilt:

İMAK OFSET BASIM YAYIN SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.

Akçaburgaz Mah. 137. Sok.No: 12 Esenyurt / İSTANBUL

Tel: (0212) 444 62 18 Sertifika No: 45523

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.

Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Johann Wolfgang von Goethe (28 Ağustos 1749, Frankfurt am Main-22 Mart 1832, Weimar, Saxe-Weimar): Alman şair, oyun yazarı, romancı, bilim adamı, devlet adamı, tiyatro yönetmeni, eleştirmeni; modern çağın en büyük Alman edebî figürü olarak kabul edildiği gibi literatüre kendi armağanı olan “Dünya Edebiyatı” kavramı kullanıldığında akla ilk gelen, yaşadığı çağın sonundan beri yazıları klasik kabul edilen büyük sanatkar. Goethe, 1765’te Leipzig’de hukuk eğitimi almaya başladı fakat şiire olan ilgisi ve bazı rahatsızlıkları bu eğitimi o sırada tamamlamasına müsaade etmedi ve 1768’de geri döndü. Dünya edebiyatının en büyük eseri sayılabilecek *Faust* üzerinde çalışmaya ise hukuk eğitimini tamamlamak üzere Strasburg Üniversitesine girdiği 1770 yılında başladı. Avukat ve hukuk doktoru olarak dört yıl boyunca Frankfurt’ta çalıştı. Geç on sekizinci yüzyıl Almanyası’nda, kendisini Romantizm sonrası Aydınlanma döneminin akılcı felsefesinin dışında tutup mistik konulara ve hissî bir sanat anlayışına yönelen, Herder, Klinger, Schiller, Lenz, Moritz gibi isimlerin dahil olduğu, Adnan Adıvar’ın tabiriyle “eskiliğin köhnemiş zihniyeciliğine ve basit aktiyeciliğine ve daha doğrusu kendini hata etmez sanacak kadar ukalalığına karşı genç neslin isyanından doğmuş bir hareket” olan “Sturm und Drang” akımının içinde yer aldı. 1774’te neşredilen *Die Leiden Des Jungen Werthers*, bu yönelimin en güçlü eserlerindendir. Aynı yılın sonunda Paris’te, Weimar Dükü Karl August ile tanıştı ve bu tanışıklık ona 1776 yılı Haziranı’nda dükün özel temsilciliğine giden yolu ve politika kapısını açtı. 1779’da yine dükün önerisiyle imparator tarafından kendisine asalet unvanı tevcih edildi. Üç yıl sonra da Weimar hükûmetinde maliye bakanı oldu. Goethe, 1786-1788 arasında on sekiz ay boyunca sürececek bir İtalya seyahatine çıktı ve bu seyahatin izlenimlerini *Italianische Reise Auch ich in Arkadien!* başlığıyla kaleme aldı. Fransız İhtilali sonrasında (1792) Fransızların Avusturya ve Prusya’ya karşı yürüttüğü savaşlarda Karl August’un yanında çarpışmalara katıldı. Dilimize *Gönül Yakınlıkları* olarak tercüme edilen son romanı *Die Wahlverwandtschaften*’ı 1807’de tamamlayan Goethe, Napoleon’la Erfurt’taki görüşmesinden bir yıl sonra, 1809’da *Aus Meinem Leben Dichtung und Wahrheit* başlıklı otobiyografisini yazmaya başladı. Büyük eseri *Faust*’un ilk kısmını 1808’de, ikinci kısmını ölümünden bir süre önce bitirdi. Goethe, arkadaşı Johann Georg Christian Kestner’in ifadeleriyle, “hakiki bir dehaya, güçlü bir karaktere, fevkalade canlı bir tahayyül kudretine sahip, asil düşünceli, her türlü baskıdan nefret eden temiz seciyeli” bir adamdı. Muhammed İkbal onu, Molla Cami’nin Mevlana için söylediği “peygamber değildi ama kitabı vardı,” sözleriyle tebcil etmiştir.

Senail Özkan: 21 Ekim 1955’te Gümüşhane’de doğdu. 1974’te başladığı Hacettepe Üniversitesi Elektronik Mühendisliği Bölümünden 1978’de ayrılarak Almanya’ya gitti ve burada 1979-1985 yılları arasında Bonn Üniversitesinde Felsefe, Alman Edebiyatı ve Sosyoloji tahsil etti. 1998’de Türkiye’ye dönen Senail Özkan, felsefeci, yazar ve mütercim olarak hayatını sürdürmektedir. *Mevlâna ve Goethe* (2006), *Nietzsche: Kaplan Sirtında Felsefe* (2004), *Schopenhauer: Paradokslar Üzerinde Raks* (2006), *Aşk ve Akıl Doğu ve Batı* (2006), *Ölüm Felsefesi* (2013) gibi telif eserlerinin yanı sıra Goethe’den *Doğu-Batı Divanı* (2009), *Genç Werther’in İstirapları* (2014), *Faust* (2022); Hammer’den *İstanbul ve Boğaziçi I* (2011); Katharina Mommsen’den *Goethe ve İslâm* (2012), *Goethe ve Dünya Kültürleri* (2015); Annemarie Schimmel’den *Yunus Emre ile Yollarda* (1999), *Ben Rüzgârım Sen Ateş* (1999), *Muhammed İkbal* (2007), *Şark Kedisi* (2009) gibi çevirileri neşredilmiştir. *Doğu-Batı Divanı* tercümesiyle Türkiye Yazarlar Birliği’nin Çeviri Ödülü’ne (2009), çeviri ve telifleriyle Türk kültürüne katkıları dolayısıyla *Star* gazetesi tarafından verilen Necip Fazıl Kısakürek Ödülü’ne (2015) layık görülmüştür.

İçindekiler

Ön Söz.....	9
İthaf	17
Sahnedeki Ön Oyun	18
Gökte Prolog	21

Tragedyanın Birinci Kısımı (Faust I)

Gece	27
Şehir Kapısının Önünde	35
Okuma Odası	41
Okuma Odası	47
Leipzig'de Auerbach'ın Meyhanesi.....	55
Cadı Mutfığı	62
Sokak	68
Akşam	70
Gezinti Yeri	73
Komşu Kadının Evi	73
Sokak	76
Bahçe	77
Bahçede Bir Kulübe	80
Orman ve Mağara	80
Gretchen'in Odası	83
Marthe'nin Bahçesi	83
Çesme Başında	85
Kale Dibi	87
Gece	87
Kilise	91
Walpurgis Gecesi	93
Walpurgis Gecesi Rüyası yahut Oberon'la Titania'nın 50. Doğum Yılı Dönümü Şenliği • Intermezzo	100
Kasvetli Bir Gün - Kır	104
Gece - Açık Ova	105
Zindan	105

Tragedyanın İkinci Kısımı (Faust II) - Beş Perde

Birinci Perde

Hoş Bir Yer - Alaca Karanlık	113
İmparator Sarayı	114
Yan Taraflarında Bölmeler Bulunan Çok Geniş Bir Salon	118
Zevk Bahçesi	133
Karanlık Dehliz	136
Gündüz Gibi Aydınlatılmış Salonlar	138
Merasim Salonu	140

İkinci Perde

Yüksek Kubbeli, Dar Ve Gotik Bir Oda	145
Laboratuvar	149
Klasik Walpurgis Gecesi	152
Pharsalus Kirları	152
Hava Yolcuları	152
Yukarı Peneios'ta	153
Aşağı Peneios'ta	155
Yukarı Peneios'ta	159
Ege Denizi'nin Kayalıklı Koyları	167
Rodos Telghinleri	170

Üçüncü Perde

Birinci Sahne: Sparta'da Menelaos'un Sarayı Önünde	173
İkinci Sahne: Kalenin İç Avlusu	182
Üçüncü Sahne: Arkadya	188

Dördüncü Perde

Birinci Sahne: Yüksek Bir Dağ	196
İkinci Sahne: Dağın Eteğinde	200
Üçüncü Sahne: Rakip İmparatorun Çadırı	205

Beşinci Perde

Birinci Sahne: Etrafı Açık Bir Yer	211
İkinci Sahne: Saray	212
Üçüncü Sahne: Karanlık Gece	214
Dördüncü Sahne: Gece Yarısı	215
Beşinci Sahne: Sarayın Büyük Ön Avlusu	217
Altıncı Sahne: Dağ Geçitleri	223

MÜTERCİMİN EPILOĞU

FAUST I

FAUST: KIYAS KABUL ETMEZ BİR ESER	231
ŞEYTAN'LA ANTLAŞMA	233
NEYİ BİLEBİLİRİZ?	235
İPTİDA SÖZ VARDI	238
MEFİSTOFEL: PESİMİST NİHİLİST	242
DUYGU HER ŞEYDİR	246
İNANÇ MESELESİ VE GRETCHEN SORUSU	246
ÖLÜM, EBEDİYET VE ÖLÜMSÜZLÜK	249
BİLGİ TRAJEDİSİNDEN HAYAT TRAJEDİSİNE	255

FAUST II

HAYAT RENKLİ BİR AKİS	259
İMPARATOR VE SOYTARI	262
ALDATICI GÖRÜNTÜLERDE TOPLUM GERÇEĞİ	266
GOETHE VE EKONOMİ	269
EKONOMİK KRİZ VE KÂĞIT PARA	270
İDELER VE ANNELER	274
FAUST'UN SON GÜNAHI	280
FAUST VE KAYGI FELSEFESİ	282
BİLİNÇ DÖNÜŞÜMÜ	284
HEİDEGGER'İN "KAYGI"SI	287
FAUST'UN "KAYGI" İLE SON KARŞILAŞMASI	287
FAUST'UN TRAJİK YANILGISI	290
FAUST'UN RUHUNUN GÖK YOLCULUĞU	293
AŞK VE MİSTİK TEMAŞA	296

Ön Söz

Tercüme cesaret ister; çünkü biraz muhataralı bir iştir. Zannedildiği gibi kolay bir iş de değildir. Hangi alanda olursa olsun tercüme, aynı zamanda bir anlama, yorumlama, düşünme ve hatta sanat faaliyeti olduğu için olabildiğince riskli ve külfetli bir meşguliyettir. Mütercim tercüme faaliyeti esnasında daima yüksek gerilimli bir alanda bulunur, pürdikkat anlam kıyılarında yol alır; en dip, en uç noktalarda saklı anlamı ortaya çıkarmaya, onu kendi diline taşımaya, kendi dilinde anlaşılır kılmaya çalışır. Bu esnada en küçük bir dikkatsizlik ona pahalıya patlayabilir; zira mütercim faaliyet gösterdiği alana ne kadar hâkim olursa olsun, bazen tam olarak tanımadığı yahut vakıf olmadığı karanlık muhitlere girebilir, semantik girdaplara kapılabilir. Bu durumlarda karşısına çıkacak tehlikeleri göğüsleyebilmesi için hiç küçümsenmeyecek bir sezgi kudretine, öngörüye ve cesarete sahip olması gerekir.

Herhangi bir dilden tercüme yapabilmek için sadece o dili bilmek yeterli değildir. Her şeyden önce o dilin kültür dünyasına, bilhassa edebiyatına, sanatına ve felsefesine vakıf olmak gerekir. Ancak bu şekilde o dilin esprilerini, inceliklerini, imalarını, deyimlerini ve kelimelerin semantik alanlarını anlamak kabildir. Ancak yetkin bir tercüme yapabilmek için başka bir husus daha vardır ki bu husus yabancı dile hâkim olmak kadar önemlidir. Mütercim ne kadar yabancı dile hâkim olursa olsun kendi dilini hakkıyla bilmiyorsa, kendi dilinin zenginliğini, şiiriyetini ve ihtişamını keşfetmemişse, yaptığı yahut yapacağı tercüme eksiktir, asla tatmin edici olamaz. Bu yüzden kendisi de aynı zamanda iyi bir mütercim olan Goethe, “Kendi dilini bilmeyenler başka bir dili öğrenemezler,” der.

Öte yandan Goethe, kendi diline hâkim olan, kendi dilinin mimarisini, estetiğini, zenginliğini, inceliklerini ve esprilerini bilen bir tercümanın yabancı dillerden yaptığı tercümelerle sadece kendi ülkesinin edebiyat ve diline zenginlik ve akıcılık kazandırmakla kalmayıp, bilakis o eserin yazıldığı orijinal dile de yeni bir güç ve anlam zenginliği kattığını vurgulamaktadır. Mütercim anlamın sınırlarını genişleten ve onu zenginleştiren sanatkârdır; sanatkâr ve düşündürdür; çünkü “Her tercüme bir yorumdur. Ve bütün yorumlar tercümedir,” der Heidegger. Daha sonraları Gadamer, “Okumak tercüme etmek demektir,” diye ilave edecektir.

Tercüme mütercimin kendine meydan okuması ve kendi imkânlarıyla yüzleşmesidir. Tercüme faaliyetinin mütercime geniş bir ufuk yarattığı muhakkaktır. Buna mukabil mütercim de tercümeleriyle ana dilini, Heidegger’in ifadesiyle, ihya ve inşa eder: “Daha ziyade tercüme, yabancı dille cebelleşmek suretiyle kendi dilini ihya, aydınlatma ve geliştirme faaliyetidir.”¹

Goethe, yabancı dillerden yapılan tercümeler sayesinde Almancanın milletlerin düşünce pazarı hâline geldiğini ve Almanca tahsil eden kişinin bir taraftan tercümanlık rolü üstlenirken, diğer taraftan da kendini geliştirip zenginleştirdiğini dile getirmiştir. Bu meyanda şair, yapılan bazı tercümelerden şikâyet etse de esas itibarıyla tercüme faaliyetinin en önemli ve değerli işlerden biri olduğunu asla göz ardı etmemiştir. Goethe, 1827’de “German romance” başlığı altında kaleme aldığı bir yazısında tercüme konusuna temas ederek şöyle demektedir: “Tercümenin yetersizliğine dair söylenebilecek her ne olursa olsun, umumi olarak dünya münasebetlerinde en önemli ve değerli işlerden biridir tercüme ve olmaya devam etmektedir. Kuran diyor ki: ‘Allah her insana kendi dilinde bir peygamber vermiştir.’ Demek oluyor ki her tercüman kendi halkı nezdinde bir peygamberdir.” “Şairler Prensi”, burada tercümanı peygamberlik mertebesine yükseltmekle abartmış olsa da mütercimlere böyle bir misyon yüklemekle onlara inanılmaz bir mesuliyet yüklemiştir ki bunda da, kanaatimizce, tam isabet kaydetmiştir.

Goethe, çok erken yaşlarda tercüme yapmaya başlamış ve zamanla biriktirdiği tecrübeler sayesinde bu alanda bir otorite olmuştur. Çocukluk yaşlarında lisan öğrenen şair, daha sekiz, dokuz yaşlarındayken Yunancadan ve Latince fabl tercümeleri yapmış ve ayrıca Latince diyaloglar yazmıştır. Dokuz yaşında adamakıllı Fransızca bilen Goethe, on bir yaşında İtalyanca, on üç yaşında İngilizce öğrenecektir. Sonraları bu dillerin hemen her birinden önemli edebiyat eserleri kazandırmıştır Almancaya. Bunlardan en önemlilerini şöylece sıralayabiliriz: Şair, Leipzig’de öğrenciyken, 1768’de Corneille’nin *Le Menteur* (“Yalancı”) başlıklı komedisinin tamamını tercüme etmiştir. Daha sonraki yıllarda Euripides’ten *Bákχai* (“Bakkhalar”) ve *Φαέθων* (“Phaethon”) başlıklı dramlarını, Shakespeare’den *Romeo and Juliet*, Voltaire’den *Mahomet ve Tancredi* başlıklı

¹ Martin Heidegger, *Gesamtausgabe: 2. Abteilung: Vorlesungen 1923-1944*, Frankfurt a. M. 1994, s. 80.

dramları ve Diderot'un *Le Neveu de Rameau* ("Yeğen Rameaus") başlıklı eserini Almancaya kazandırmıştır. Ayrıca Ossian'dan tercüme ettiği lirik şiirlerle birlikte Byron ve Manzoni'den tercüme ettiği lirik şiirler de önemli tercümeleri arasındadır.

Zaman zaman yapılan tercümelerin sefaletinden yakınan Goethe, tercüme anlayışını "üç farklı tercüme tarzı" altında hülasa etmektedir. Bunlardan ilki, basit nesir olarak yapılan tercümedir ki bu tarz tercümelerde hiçbir surette şiir sanatına has tipik özellikler kullanılmaz. Luther'in *İncil* tercümesi bu tarz bir tercümedir.

İkinci tercüme tarzını Goethe, *parodistisch* yani adi bir kopya, taklit olarak vasıflandırıyor. Bu tarz tercümede mütercim, yabancı dildeki orijinal eseri anlayıp kavradıktan sonra onu kendi dilinde ifade etmeye çalışır. Bu tercümeler kolay ve rahat okunur, anlaşılır tercümelerdir. C.M. Wieland'ın yaptığı tercümeler bu nevidendir.

Üçüncü tarz tercümeye gelince, ki Goethe'nin asıl istediği ve en çok takdir ettiği tercümeler bu nevidendir ve bu tercümeler orijinalinin yerine geçebilecek tercümelerdir. Bu neviden tercümeler en zor tercümelerdir; çünkü burada tercüman orijinal esere o kadar yaklaşıp ki artık orijinaliyle tercümesi neredeyse ayırt edilemez olur. Üçüncü tarz tercümelerde "yabancı" ve "yerli" metin arasındaki fark tamamen ortadan kalkar. Bu tercümeler, Friedrich Schlegel'in tabiriyle *Poesie der Poesie* yani "şiirin şiiri" tercümelerdir. Goethe'nin kastettiği bu üçüncü tarz tercümelere örnek Johann Heinrich Voss'un Homeros tercümeleridir. Bu bağlamda Novalis de, tercümanın şairane bir ruha sahip olması gerektiğinden söz ederek şöyle der: "Gerçek tercüman, esasında bizzat kendisi sanatkar olmalı ve bir şekilde bütünü fikir olarak şöyle ya da böyle verebilmelidir. Tercüman, şairin şairi olmak durumundadır. "

Bu üçüncü tarz tercümeyi çok önemseyen Goethe, zaman zaman istediği lirik tercümelerin yokluğundan yakınmıştır. Şair, Eckermann'la yaptığı konuşmalardan birinde sözü tercüme mevzuuna getirerek, "Shakespeare, bize *gümüş tabaklarda altın elmalar* sunar. Biz onun oyunlarını okumak suretiyle bu gümüş tabakları edinmiş oluruz. Şu var ki bu tabakların içine koyacak patatesten başka bir şeyimiz yok, fena olan da bu!" der.

Hiç şüphe yok ki Goethe "patatesler" metaforuyla, Shakespeare'in lirik eserlerinden yavan bir nesirle yapılan Almanca tercümeleri kastetmektedir. Şair burada tenkit oklarını bilhassa Shakespeare'in trajik eserlerinin içerisine kötü bir nesirle kendi fantezilerini katan vasat tercümanlara yöneltmektedir.

Goethe, Benvenuto Cellini'yi tercüme ettiği sıralarda J.H. Meyer'e (3 Mart 1796) yazdığı bir mektupta diyor ki, "Bir kitabın tercümesi, tıpkı sizin bir tablonun kopyası hakkında söylediğimize benziyor; insan her ikisini de evvela kopya sayesinde hakkıyla tanıyor." Tercüme ederken insan hem tercüme ettiği dilin zorluklarını, sınırlarını ve zenginliğini tanıyıp hem de ana dilinin imkânlarını keşfeder.

Bir dilden diğerine tercüme faaliyeti esnasında dilin bir imkânlar hazinesi olduğunu ve bir "ana mahal"linin bulunduğunu fark ederiz; buradan ancak mahdut bir bölüm kullanılma imkânına kavuşmaktadır. Dilin sonsuz ve belirsiz bir sınır ötesi vardır ki bu alan edebiyatla, felsefeyle, sanatla ve sezgi kudretiyle keşfedilmeyi beklemektedir.

Bu durum müzik için de geçerlidir; seslerin kopup geldiği ana bir hazine, mutlak sonsuz sessizliğin hâkim olduğu bir yer; seslerin bir "ana vatan"ı vardır ki buradan ancak ve yalnız bir kısım sesler sonsuz sessizlikten ayrılarak müzik olma imkânına kavuşmaktadır. Dolayısıyla müziğin sınırlarının ötesinde sonsuz metafizik alan vardır ki orada mutlak sessizlik hüküm sürmektedir. Belki de bu yüzden bilge teolog ve filozof J.G. Hamann, "Konuşmak tercüme etmektir; melek lisanından beşerî bir dile [ana diline] [...] deme lüzumunu hissetmiştir.

Bu bağlamda Rilke, "Bütün dillerin ardında söylenemeyen bulunmaktadır," derken, dillerin asıl hazinesine, "ana vatan"ına işaret eder. İster yabancı dil olsun ister ana dili, o dilin zenginliği, ifade imkânları ve şiiriyeti en hakikatli olarak sınır bölgelerinde, uç noktalarda keşfedilir. Bu yüzden olsa gerek Goethe, "Tercüme yaparken insan, tercüme edilemeyecek noktaya kadar gitmeli [...]; zira her dilin değeri ve karakteri burada yatmaktadır," der.

Böylece Goethe'nin tercüme hakkındaki düşüncelerini hülâsa ettikten sonra, kendi tercümelerimde ve bilhassa büyük bir mesai harcayarak yaptığım *Faust* tercümemde hangi zorluklarla cebelleştiğim ve bu tercümede hangi kriterleri esas aldığım aşağı yukarı anlaşılmaktadır. Kendi tecrübelerime dayanarak söyleyebilirim ki mütercim, daima kelimelerin sınırları tayin edilmeyen semantik alanlarında dolaşmaktadır. Kelimelerin ve cümlelerin muğlak alanlarında bir tür anlam avcılığı yapmak yorucu ve tehlikeli bir meşguliyettir; çünkü çok iyi tanımadığınız semantik alanlarda bir avcı dikkatiyle hareket etseniz de istikametinizi çok kolay kaybedip yanlış yollara sapabilir ve çıkmaz sokaklara girebilirsiniz. Bazen de ümitlerinizin tükendiği noktada beklenmeyen parlak bir ışık yakalayıp, bütün yorgunluğunuzu unutabilirsiniz.

Sözü uzatmadan, bir cümleyle söylemek isterim ki, *Faust* tragedyasını tercüme ederken eserin orijinalindeki düşüncelerin akışını, yankısını, esprisini, lirizmini ve zenginliğini olabildiğince kendi dilimde, Türkçemde hissettirmeye gayret ettim. Bunu ne kadar başarabildiğimi kadirşinas okuyucunun takdirine bırakıyorum.

* * *

Bu ön sözün ilk cümlesinde tercümenin bir cesaret işi olduğunu söyledim. Dünya edebiyatının zirvesi sayılan *Faust* tragedyasını tercüme etmekse benim için hakikaten bir cüret meselesiydi. İtiraf edeyim ki Erol Kılınç Bey'in ısrarları olmasaydı elinizdeki tercüme olmayacaktı. *Faust* tercümemin ilk tashihlerini yapan Erol Bey'e medyunuşukranım.

Faust tragedyası hakkında kaleme aldığı kitap ve makalelerini PDF formatında kullanıma sunan ve *Faust* hakkında kaleme alınmış en önemli eserleri tavsiye ederek işimi kolaylaştıran Prof. Dr. Katharina Mommsen'a en içten şükranlarımı sunuyorum. Tercüme sırasında *Faust* tragedyası hakkında yazılmış bazı kaynak eserlere ihtiyacım oldu. Bu eserleri, hâlen Bonn Üniversitesinde hukuk doktorasını tamamlamaya çalışan biricik kızım, Elif'im en hızlı şekilde temin ederek bana ulaştırdı. Nice zamandır hasretini çektiğim Elif'im, teşekkür ederim... Ağabeyim Zülfikar Özkan ve oğlum Kaan Tuğrul sabırsızlıkla tercümenin bitmesini beklediler. Ne yazık ki sadece yayınevini değil onları da elimde olmayarak tercümenin muhtemel bitiş tarihi konusunda yanılttum, onları beklettim. Beni mazur görsünler; dediğim gibi, tercüme işi biraz muhataralı bir iş.

Faust tercümemin kisveyitaba bürünmesinde asıl külfeti üstlenen sevgili editörüm Göktürk Ömer Çakır Bey'dir. Gerçek bir kitap sarrafı olan Göktürk Bey, sadece tercümeyi okuyup tashih etmekle kalmadı, bilakis *Faust*'taki mitolojik kahramanların isimlerini Yunan mitoloji sözlükleri yardımıyla Türkçe okunuşlarına göre yeknesaklaştırdı. Asıl önemlisi, *Faust*'un bütün eski baskılarını gözden geçirerek 1899 baskılı bir *Faust* nüshasında Franz Xaver Simm'in harika gravürlerini keşfetti ve bu baskının bir nüshasını Viyana'da bularak getirtti. Simm'in illüstrasyonlarını Ceyhun Durmaz Bey'e teslim eden titiz editörüm, tekmil iş tamamlanıncaya kadar sürece refakat etti. Göktürk Bey'e minnettarım, teşekkür borçluyum. Ceyhun Bey bir sanatkar hassasiyetiyle gravürleri mizanpajla bütünleştirdi, ellerine sağlık. Ona da teşekkür ediyorum. Nihayet Ötügen Neşriyat'ın güven verici yöneticisi Ertuğrul Alpay Bey, keseyihümayunun ağzına açmasaydı, kadirbilir okuyucu bu göz kamaştırıcı baskıları göremeyecekti. Ertuğrul Bey'e ve ekibine samimiyetle şükran borçluyuz.

SULTANTEPE, 15.05.2021

Senail Özkan

Johann Wolfgang von
Goethe

Faust

Tragedya

Almanca Aslından Notlar ve Geniş Bir Epilogla Tercüme Eden
Senaî Özkan

*Bu tercümemi
iftiharım, gururum canım ağabeyim
Mustafa Özkan'a
ve
aile saadetim, gönül huzurum, nurum,
evdeşim İlkur Özkan'a
ithaf ediyorum.*

Senail Özkan

İthaf*

Daklaşmaktasınız yine, hayal meyal görüntüler,¹
Öncelerden görünürdünüz bulanık bakışlarıma.²
Acaba sizleri tutmayı deneyeyim mi bu sefer?
Meyli var mı kalbimin böyle bir vehme hâlâ?³
Üşüşüyorsunuz! Peki, siz idare etmelisiniz meğer,
Etrafımdaki sis ve buğu içinden yükselirken göklere;
Yüreğim sarsılıyor gençlik heyecanıyla
Kafilenizin çevresinde esen büyüğü nefesle.

Görüntüler getiriyorsunuz o neşeli günlerden,
Ve ufku da bazı sevimli hayaller⁴ yükselmekte;
Unutulmuş eski bir efsane misali hemen hemen,
İlk aşk ve dostluk⁵ teşekkül etmekte
Hayatın karmaşık, yanıltıcı seyrinden
Acılar tazelenir ve keder duyulur yeniden
Evvel göçen dostları yad ederler
Talih o güzel saatlerini çaldı derler.

İlk şarkılarını benim söylediğim ruhlar
Müstakbel şarkıları artık duymayacaklar;
Dağılıp gitti o sevimli kalabalıklar,
Ah, söndü gitti artık o ilk yankılar.
Yabancı kulaklarda yankılanıyor şarkım,
Yüreğime korku salıyor alkışları onların
Vaktiyle benim şarkımdan haz duyanlar,
Yaşıyorlarsa hâlâ, yolunu kaybetmiş şaşkınlara.⁶

Çoktandır sönmüş bir hasret sarıyor yüreğimi;
O sessiz ve ciddi hayaller âlemine duyulan,
Belirsiz nağmelerde yankılanmaktadır şimdi,
Fısıldadığım şarkım, Aiol arpy gibi uğuldayan.
İçime bir ürperti doluyor, gözyaşlarına boğuluyorum,
Şu katı yüreğimin yumuşayıp, inceldiğini hissediyorum;
Sahip olduğum şeyler uzaklarda bir hayal olurken,
Kaybolanların hiç farkı yok bence hakikatlerden.

* Bu bölüm okura ithaf edilmiştir. Onun için "İthaf" başlığıyla başlıyor.

¹ Şairin hayalinde henüz tam olarak somutlaşmamış görüntüler.

² Bulanık bakışlardan kasıt, Goethe'nin gençlik çağlarındaki idrakidir. Gençlik çağlarında olayların zahiri görüntülerine aldaniyor ve fenomenler âlemine deruni bir bakışla dalaımiyordu. Bu kavrayıştan yoksun olduğu için bakışı bulanıktı, olaylar arasındaki derin bağlantıları sezemiyor ve göremiyordu.

³ Vehimle şairin hayal gücü kastediliyor.

⁴ Bu hayallerle Goethe, babasını, kız kardeşi Cornelia'yı ve aynı zamanda Susanna von Klettenberg, Merck ve Lenz gibi dostlarını kastetmektedir.

⁵ Goethe burada ilk aşklarını hatırlamaktadır. Bunlar, Frankfurt'ta Grete'cik, Sesenheim'da Friederike Brion, Lotte Buff (Kestner), Lili Schönmann, Behrisch, Herder, Klinger ve Klopstock'tur.

⁶ Yolunu kaybetmiş şaşkınlara Klinger ve Fritz Jakobi'dir.

Sahnede Ön Oyun

Müdür, Tiyatro Şairi, Soyтары

MÜDÜR

Ben darlık ve üzüntü içindeyken, ikiniz,
Pek çok defalar bana yardım ettiniz,
Söyleyin bakayım, şimdi ne umuyorsunuz
Alman diyarındaki şu teşebbüslerimizden?⁷
Kalabalıkların hoşuna gitmeyi çok isterdim,
Çünkü onlar hem yaşar ve hem de yaşatır.
Direkler mevcut, tahtalar kuruldu
Herkes bir eğlence bekliyor oldu.
Çoktan oturdular bile kaşlarını kaldırmışlar
Sakince işte orada, bir de sürpriz bekliyorlar.
Ben bilirim halkın ruhunu okşayan şey nedir;
Hiç bu kadar zor durumda kalmadım nicedir.
Gerçi alışkın değiller en iyi eserlere onlar,
Yalnız hayret edilecek kadar çok okumuşlar.
Canlı ve yepyeni olması için bütün oyunların,
Nasıl etsek de manası da hoşumuza gitse onların?
Çünkü elbette kalabalıkların itiş kakış, akın akın
Koşuşturduğunu görmekteyim tiyatromuza, bakın,
Ve hem de şiddetli feryatlar ile zorlayarak
Girmeye kalkışmaktalar daracık kapımızdan.⁸
Güpegündüz ve daha saat dört bile olmadan
İtiş kakış kasaya ulaşmaya çalışan

Ve o kıtlık günlerinde fırınlar önünde
Ekmek kapışır gibi, bir bilet için hem de
Birbirini ezmekteler neredeyse.
Muhtelif insanlara tesir eden bu mucizeyi gösteren,
Yalnız şairdir, dostum, bugün yapiver sen de hemen!

ŞAİR

Ah bahsetme bana o renkli kalabalıklardan,
Bakınca onlara ilham perim uzaklaşır benden
Beni istemediğim bir girdabın içine çeken
O dalga dalga kalabalığı gösterme bana sen
Hayır, beni sakın göklerin geçitlerine götür,
Orada yalnız şair için çiçek açar pürneşe;
Orada kalbimizin ihsanı aşk ve dostluk,
İlahların eliyle yaratılır ve itinayla korunur

Ah! Şu sinemizin derinliğinden fıskuran,
Titreyerek kekelediği bu dudakların,
Belki de şimdi başarılı o gün başarısız olan
Her ne varsa, yutuverir gücü zalim anın
Çoğu zaman bir eser, nice yıllar bekler,
Tamamlanmış şekliyle sonra doğar.
Ani parıltı, ancak o an için var olandır,
Hakiki olansa gelecek nesillere kalandır.

⁷ O devirde temaşa faaliyeti hemen başlıca seyyar truplarla yürütülürdü. Weimar'a da bu truplar sık sık gelirdi. Goethe, Weimar tiyatrosunun idaresiyle yakından meşgul olmuştur.

⁸ Kutsal Kitap'taki bir ayete gönderme var: "Dar kapıdan girin." (Matta 7:13).

SOYTARI⁹

Gelecek nesiller sözünü hiç duymasaydım.
Gelecek nesilden söz edecek olsaydım,
Acaba kim eğlendirecekti şimdiki nesli?
Madem eğlenmek istiyor varsın eğlensin.
Efendi bir delikanlının varlığı,
Hep bir şeydir, zannederdim.
Kendini rahatça ifade edebilen kişi,
Kızmaz maymun iştahlılığına halkın.
İster ki büyük bir kalabalık olsun da
Adamakıllı sarssın onu karşısında
O yüzden mert ve örnek olun yalnız
Serbest kalsın hayal gücünüz, ihtirasınız,
Akıl, idrak ve duygunuz bütün sesleriyle
Bir koro hâlinde aksetsin, ama dikkat edin!
Şarlatanlığı buna dâhil etmek unutulmasın.

MÜDÜR

Fakat hele bırakın olay olsun yeterince!
İnsan seyre gelir, görmek ister elbette,
Kalabalıkların hayretle alık alık baktığı
Nice şeyler geçirdiniz mi gözler önünden
Orada davayı kazandınız demektir dünden
Adam olduğunuz demektir, hem de çok sevilen.
Kalabalıkları kalabalıkla zaptedebilirsiniz elbet,
Herkes bizzat kendisi için bir şey seçer nihayet.
Bazılarına da bir şey vermiş olur, birçok şey sunan;
Böylece herkes memnun olarak ayrılır tiyatrodan.
Bir oyun mu sahneleyeceksiniz, bölün onu parçalara!
Bu neviden bir türlü yemeği yeter sizi mutlu kılmaya;
Düşünüldüğünden kolaydır bunu sahneye koymak
Neye yarar, sunsanız bile eserinizi bütün olarak?
Nasıl olsa seyirci yine onu didikleyp, parçalayacak.

ŞAİR

Hissetmiyorsunuz, ne kadar kötü olduğunu böyle bir sanatın!
Ve bunun ne kadar az yakıştığını gerçek sanatkâra!
Yarım yamalak işleri o asil beylerin
Görüyorum ki bir düstur olmuş sizde.

MÜDÜR

Böyle bir sitem beni incitmez:
Tesirli olmayı düşünen adam;
En iyi vasıtayı kullanmalı.
Düşünün ki, kolay bir iş yapacaksınız!¹⁰
Bir kere kim için yazı yazdığınıza bakınız!
Kimisi can sıkıntısından düşer buraya,
Kimisi tıka basa bir yemekten sonra,
Tabii en beteri şudur ki,
Bazıları gazetelerini okuduktan sonra gelir.
Bir maskeli baloya koşar gibi gelirler bize,
Bir meraklır sebep yalnız, koşup gelmelerine.
Gösteriş yapar moda kıyafetleriyle hanımlar
Ve ücret almadan rollerini oynarlar.
Ne hayal kuruyorsunuz şairlik tahtınızda?"¹¹
Neden neşelendiriyor sizi dopdolu bir tiyatro?
Sanat hamilerine yakından bakınız!

Bunların yarısı soğuk, yarısı kabadır.
Kimisi, oyundan sonra iskambil düşünür
Kimisi bir aşüfte koynunda vahşi bir gece düşler
Zavallı budalalar, niçin eziyet edersiniz?
O sevimli ilham perilerini ne diye üzersiniz?
Size söylüyorum, çok şey gösteriniz daha,
İşte o zaman şaşmazsınız hedefinizden asla,
Seyircileri şaşırtmaya bakın yalnızca,
Onları memnun etmek çok zordur elbette!—
Nedir sizi etkileyecek? Hayranlık mı acı mı?

ŞAİR

Sen git başka bir uşak bul kendine!
Şair, kendisine tabiatın bahşı olan
O en yüce hakkı, insanlık hakkını
Senin için günahkârca heba mı etsin!
Ne ile hareket ettiriyor bütün kalpleri?
Neyle mağlup ediyor bütün her şeyi?
Ahenk değil midir sinesinden taşan,
Ve dünyayı yeniden kalbinde kavrayan?
Eğer tabiat sonsuz ipini gelişigüzel,
Bükerek mekiğe sarmaya zorlarsa,
Ve bütün varlığın bu ahenksiz kalabalığı,
Can sıkıcı, karmakarışık sesler çıkarırsa—
Kimdir sonsuz ve seyyal silsileyi ayıran
Canlandırın, ahenkle oynatan, kımıldatan?
Kimdir teker teker çağırın o umumi ayine,
Mükemmel ahenklerin gerçekleştiği o yere?
Kimdir ihtirasların fırtınasını kudurtan,
Akşam kızılığını harikulade tutuşturan?
Baharın bütün güzel çiçeklerini
Kim serper sevgilinin geçtiği patikalara?
Kim önemsiz yeşil yapraklardan ör
Muhtelif hizmetlerin şeref çelengini?
Kim garanti eder Olympos'u? İlahları cem eder
Şairde tecelli eden de insan kudretidir elbet.

SOYTARI

Öyleyse kullanın bu güzel güçleri
Bir aşk macerasına girişir gibi,
İcra edin şairlik sanatınızı!
Tesadüfen yaklaşıp birbirine insan, hisseder,
Kalır orada ve giderek bağlanır birbirine;
Mutluluk önce artar, sonra tartışma başlar
Hayran olur, sonra acılar sükün eder yine
Bir de bakmışsın ki roman hazırlanmış bile,
Bırakın biz de böyle bir oyun verelim öyleyse!
Dalalım insan hayatının derinliklerine hem de!
Herkes yaşar onu, çoğu olmaz bile farkında
Ancak kavradığın yerdir ilginç olan da,
Rengârenk tablolarla pek az berraklık,
Çokça yanılgı ve hakikat titrek bir ışık.
En iyi içki dahi hazırların böylece,
O herkesi teskin eden, neşe veren herkese.
Sonra toplanır gençliğin güzel güzideleri
Oyununuz önünde ve dinler beyan edileni
Sonra emer her hassas yürek,

⁹ Düşündüğünü komik bir tarzda ifade eden ve bu şekilde halkı eğlendiren bu maskara tip, eski sahne eserlerinde sık sık görülür.

¹⁰ "weiches Holz zu spalten": Yumuşak odunu yarmak tabiri, kolay bir iş yapmak manasında ve darbimesel gibi kullanılır. Aksi, "hartes Holz bohren", yani "zor iş yapmak".

¹¹ "Dichterhöhe": Şairler tepesi demektir; ancak bununla kastedilen şairlerin fildişi kulesidir. Güzel sanatlarla meşgul olanların mabedi sayılan Parnassos Dağı ima edilmektedir.

Hüznün gıdasını eserinizden,
Sonra kâh şu kâh bu duygu tahrik olur,
Herkes kendi gönlünde taşıdığını görür
Seyirci ağlamaya ve gülmeye müheyyadır,
Coşkuyu yüceltir, görüntüden haz alır;
Bir şey beğendiremezsin işini bitirmişe;
Olgunlaşmakta olan kişi müteşekkir olur daima.

ŞAİR

Öyleyse o yılları da geri ver bana,
Keza bizzat inkişaf hâlindeydim daha
Zira içimde nice şarkılar menbaı
Muttasıl yenilerini doğurmaktaydı,
Çünkü elan örtüyordu dünyamı sisler,
Vadediyordu tomurcuk henüz mucizeler
O zamanlar, cömertçe vadileri süsleyen
Binlercesini dermiştım o çiçeklerden
Hiçbir şeyim yoktu ama çok şeye sahiptim:
Hakikat iştiyakı ve yalandan duyulan zevke!
Dizginlenmeyen o ihtirasları,
Derin acılarla dolu saadetini ver,
Nefretin gücünü, aşkın kudretini,
Geri ver bana gençliğimi!

SOYTARI

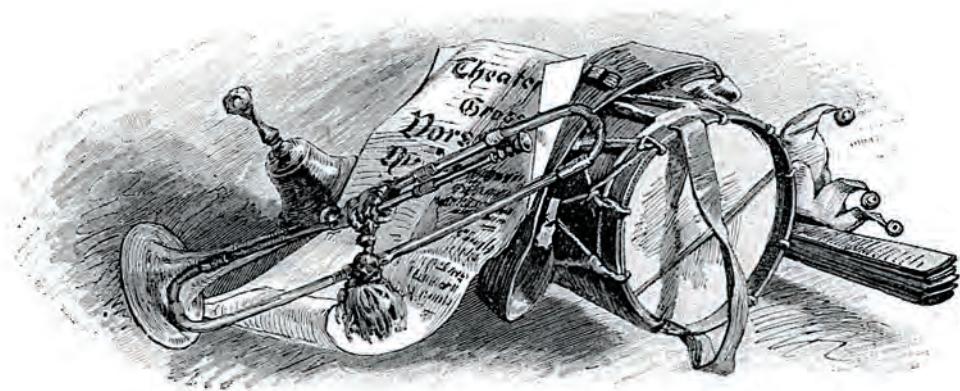
Savaşlarda seni düşman sıkıştırdığında,
En güzel kızlar zorla boynuna sarıldığında,
Koşu yarışının uzaklardaki o çelengi
Zor ulaşılan hedeften göz kırptığında,
Baş döndürücü bir danstan sonra,
Geceler boyu içip eğlenmek gerektiğinde
Aziz dostum, ihtiyaç duyacaksın gençliğe mutlaka.
Lakin bilinen şu telli sazı
Cesaret ve zarafetle çalmak,
Kendi tayin ettiğiniz hedefe doğru
Hoş yanılgılarla yürümek,
İşte vazifeniz budur, yaşlı beyler,
Bundan dolayı size azalmaz saygımız.
Denildiği gibi yaşlılık çocuklaştırmaz insanı,
Sadece gerçek çocuklar olarak bulur bizi.

MÜDÜR

Yeteri kadar lakırtı edildi,
Artık faaliyetleri de göreyim!
Birbirinize iltifatlar yağdıracağınıza
Biraz faydalı şeyler de yapılabilirdi.
Hep hâletiruhiyeden bahsetmek neye yarar?
O görünmez asla tereddüt gösterene.
Şair addediyorsanız kendinizi eğer,
O zaman hâkim olunuz şiire!

Neye muhtaç olduğumuz malum size,
Sert içkiler yudumlamak isteriz;
Haydi bakalım hazırlayiverin onu!
Bugünün işini yarına bırakmamalı,
Hiçbir günü boş geçirmemek gerek,
Yapışmalı mümkün olanın yakasına
Cesaret ve azimle derhâl yakalamak gerek,
İstemez sonra bir daha elinden kaçırmak
Ve sürdürür etkisini, çünkü mecburdur buna.

Bilirsiniz bizim Alman sahnelerinde
Denemekte herkes dilediğini;
O yüzden bugün esirgeyin beni
Ne dekorları, mekanizmaları ne de!
Gökyüzünün büyük ve küçük ışığını kullanın,
Yıldızları da istediğiniz gibi harcayın;
Su, ateş ve kayalıklardan,
Eksik yoktur hayvan ve kuşlardan.
Öyleyse şu daracık tahta tiyatrodan yavaş yavaş
Yürüyüp bütün mükevvenatın etrafını dolaş,
Ve adımlayarak ihtiyatlı bir hızla
Gök'ten inip Dünya yoluyla Cehennem'e yaklaş.

Gökte Prolog

*Tanrı, Melekler Ordusu, sonra Mefistofeles¹
Üç baş melek öne geçerler*

REFAİL

Güneş, eski minvalde inletiyor فضای²
Yarışan kardeş kürelerin ses ahenginde,
Sona erdiriyor mukadder seyrini
Yıldırımların hız uğultularıyla.
Sırrına vâkıf olmasa da kimseler,
Onu seyretmek güç verir meleklerle,
Akla hayale sığmayan o büyük eserler
İlk gündeki gibi harikuladedir yine.

CEBRAİL

Ve hızla inanılmaz bir hızla hem de,
Dönüyor etrafında yeryüzü ihtişamıyla;
Cennet'in aydınlığı değişmekte
Derin ve korkunç gece karanlığıyla.
Köpürüyor deniz, geniş akıntılar
Kayaların derin diplerinde,
Ve sürükleniyor deniz ve kayalar
Kürelerin sonsuz hızlı dönüşüyle.

¹ **Mefistofeles:** Şemsettin Sami lügatinde bir sıfat gibi "ahlaksız", "şeytanetkâr", "habis" diye tarif edilmiştir. Dr. Wilhelm König'in *Faust*'u yorumlayan eserinde, bunun ya Yunanca "Faust'u sevmeyen" demek olan mi Faustofilis'ten, veya "ısıyı sevmeyen" manasına gelen mi fotofilis'ten alınmış veyahut da İbranice ahlak bozan manasındaki mephis ile yalancı sıfatını ifade eden topal kelimelerinin birleştirilmesinden husule getirilmiş olması ihtimalinden bahsediliyor. Meyer'in *Küçük Ansiklopedisi*'nde ise: "Goethe'nin meşhur eserinde Faust'un şeytani arkadaşı olup, bunun şimdiye kadar tatmin edici bir tefsiri bulunmamıştır," denilmektedir. Bence Mefistofeles, bizim bildiğimiz Şeytan'ın ta kendisidir.

² Antik Dönem'den beri kürelerin bir harmoni içerisinde oldukları, daha doğrusu bir musiki icra ettikleri tasavvur edilmiştir. Eskiden beri gelen bu inanış hem ilmi hem de edebî metinlere aksetmiştir. Goethe bu durumdan elbette haberdardı ki *Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları* başlıklı romanın çeşitli yerlerinde "Gesang der Sphären'den (Kürelerin Terennümü) söz etmektedir (Bd. 7, S. 73, 36).

Pythagoras teorisine göre Güneş ve küreler arasında bir ahenk ve ölçülü bir mesafe vardır. Pythagoras'a göre, kürelerin seyirleri esnasında meydana gelen sesler ahenkli bir musiki oluşturmaktadır.

Bu itibarla "Die Sonne tönt" cümlesini "Güneş فضای inletiyor" şeklinde, "Wettgesang" tabirini "yarışan kardeş kürelerin ses ahengi" diye tercüme ettim. "Donnergang" tabiriyle burada, fezada bir uğultu husule getirecek derecede süratli bir seyir mevzubahis olduğu için, "yıldırım hızı" şeklinde tercüme etmeyi uygun buldum.

MİKÂİL

Uğuldayarak birbirini kovalar fırtınalar
Denizden karalara, karalardan denize
Kudurmuşçasına zincirler teşkil eder
Etraflarında derin tesirler bırakırlar.
Şiddetli gök gürültüsünden önce
Müthiş bir şimşek çakıyor yıkıcı.
Tanrım, senin elçilerindir yine,
Yücelten gününün asude seyrini.

ÜÇ MELEK BİRDEN

Sırrına vâkıf olmasa da kimseler,
Onu seyretmek güç verir meleklerle,
Akla hayale sığmayan o büyük eserler
İlk gündeki gibi harikuladedir yine.

MEFİSTOFELLES

Ey Tanrım, mademki bir kez daha bize yaklaşıyor,
Hâlimizi, işlerin nasıl gittiğini soruyorsun
Ve sair zamanlarda da gördün beni mutat olarak,
Artık beni kalabalığın arasında görüyorsun.
Başışla, öyle parlak sözler söyleyemem ben,
Hatta alay etseler de etraftakiler benimle;
Gülmeyi unutmuş olsaydın bile sen,
Seni güldürdüm ben belagatimle.
Güneş ve dünyalardan söz etmeyi bilmem,
Sadece insanların nasıl acı çektiğine şahidim ben.
Dünyanın küçük tanrısı hep aynı minvalde
Ve ilk günkü gibi acayip bir hâlde.
Birazcık daha iyi yaşayacaktı galiba,
Vermeseydin ona göklerin ışığından bir ziya;
Akıl diyor o buna ve bundan maksadı ancak
Bütün hayvanlardan daha beter hayvan olmak.
Affınıza istinaden söyleyeyim ki o bana
Uzun bacaklı ağustos böceği gibi gelmekte;
Hani şu daima uçan ve uçarken sıçrayan,
Ve aynı zamanda çayırda hep o eski şarkıyı söyleyen;
Hep otların arasında kalsa gene iyi!
Burnunu sokmadığı pislik yok gibi.

TANRI

Söyleyecek başka şeyin yok mu bana?
Şikâyet mi gelirsin daima?
Hiç mi bir şey yok yeryüzünde beğendiğin?

MEFİSTOFELLES

Hayır, Tanrım! Dünyada her şey çok fena daima.
O kara günlerinde acıyorum insanlara
Hatta bizzat eziyet dahi edemiyorum bu zavallılara.

TANRI

Tanıyor musun Faust'u?

MEFİSTOFELLES

Şu Doktor'u mu?

TANRI

Benim kulumu!

MEFİSTOFELLES

Pek doğru! O, başka bir tarzda kulluk ediyor size
Dünyevi değil ahmağın yiyip içtiği bile.
Uzarlara sürüklüyor onu hoşnutsuzluğu,
O kendi çılgınlığının bilincinde kısmen;
Gökyüzünden en güzel yıldızları istiyor bu,
Hem de her türlü yüksek zevki yeryüzünden,
Bütün uzaklar ve bütün yakın yerler
Tatmin etmiyor coşkun sinisini.

TANRI

Bana zihni karışmış bir hâlde etse de hizmet
Yakında vuzuha kavuşturacağım onu elbet.
Bahçıvan anlar ki ağaç yeşillendiğinde
Gelecek yıllar süsleyecektir onu çiçek ve meyveyle.

MEFİSTOFELLES

Nesine girersiniz bahse? Ancak kaybedersiniz bahsi!
Eğer bana lütfedip verirsiniz,
Onu kendi yoluma sevk etme izni

TANRI

Yeryüzünde yaşadığı müddetçe,
İstedikini yap, yasak yok sana,
Yanılır insan cehdügayret ettikçe.³

MEFİSTOFELLES

Teşekkür ederim size; zira ölümlerle
İsteyerek uğraşmadım asla.
Dolgun ve taze yanakları severim daha fazla.
Cesetlerle isim olmaz benim;
Fareyle oynayan kediyi andırır hâlim.

TANRI

Pekâlâ, olsun nasıl arzu edersen!
Çekip al bu ruhu asli kaynağından
Ve eğer onu yakalayabilirsen,
Kendi yolundan uçuruma sürükle,
Ve utan, itiraf etmek zorunda kalırsan:
Karanlık ihtirasları içinde bile,
Doğru yolun bilincindedir iyi bir insan.⁴

MEFİSTOFELLES

Peki, öyle olsun! Uzun sürmeyecek bu iş zaten.
Hiç korkum yok bu giriştiğim bahisten.
Eğer maksadıma erişecek olursam,
İzin verin, kutlayayım zaferimi gururla.
Toprak yesin varsın, hem de hazla,
Tıpkı yaşlı teyzem gibi, o meşhur yılan.⁵

TANRI

O zaman da serbestçe çıkabilirsin huzuruma;
Benzerlerinden asla nefret etmedim.
Bütün münkir ruhlar arasında
En az yük hokkabaz Şeytan'dır benim için.
Gayretleri gayet kolay gevşer insanoğlunun

³ "İnsan yaratılışı itibarıyla iyi midir, fena mıdır?" münakaşasında Goethe, insanın iyi ve necat bulmaya layık olduğu tezini tutuyor.

⁴ Tanrı ile Şeytan bahse tutuşmuş oluyorlar. İleride ayrıca Faust'la Şeytan da anlaşma şeklinde bir bahse girecekler.

⁵ Cennet'te meyvesi yasak olan "iyilik ve kötülük" ağacından yemek ve Âdem'i de yemeye teşvik etmek için Havva'yı kandıran ve bu bakımdan Şeytan'la çok yakından akraba olan yılan Tanrı şöyle demişti: "Bunun üzerine RAB Tanrı yılanı, 'Bu yaptığından ötürü bütün evcil ve yabani hayvanların en lanetlisi sen olacaksın,' dedi, 'karnının üzerinde sürünecek, yaşayın boyunca toprak yiyeceksin.'" [Kutsal Kitap, Yaratılış 3:14-15].

Mutlak rahatı ister biraz vakit geçince;
Şeytan'ı yoldaş ettim ben de yanına onun
Tahrik etsin, etkilesin, o da yaratsın diye.
Ama sizler, Tanrı'nın gerçek oğulları,
Zevkine varın bu canlı ve zengin güzelliklerin!
Oluşan, ebedî müessir olan ve yaşayan,
Kuşatır sizi kollarıyla sevgi ve şefkatin
Ve ne varsa müphem görüntüler içinde uçan
Sürekli düşüncelerinizle onu raptedin.

Gök kapanır, baş melekler dağılır

MEFİSTOFELES *Yalnız başına*
Memnunum, İhtiyar'ı görmekten ara sıra,
Onunla arayı bozmaktan sakınırım elbet.
Yüce Tanrı'nın Şeytan'la bile böyle insanca
Konuşması hoştur gayet.

Gece

*Yüksek kubbeli, dar ve gotik bir odada Faust,
müteheyyiç bir hâlde, yazı masasının başında,
iskemlesinde oturmaktadır*

Ah işte artık felsefe
Tıp ve hukuk, heyhat!
Büsbütün tahsil ettim ateşli bir gayretle
Ve maalesef bir de ilahiyat.¹
Şimdi zavallı bir budalayım, şurada işte,
Eskisinden daha akıllı değilim yine de;
Üstat, hatta doktor diyorlar bana gerçi
Ve tutup burunlarından tilmizlerimi,
sürükleyip duruyorum on yıldan beri
İte kaka, yalan yanlış, bir aşağı bir yukarı—
Hiçbir şey bilemeyiz, bunu görüyorum ben,
Ama yüreğimi yakıyor bu durum hepten.²

Gerçi ben bütün o ekabirden,
Daha akıllıyım doktor, üstat, yazar ve papazlardan;
Hiçbir kuruntu ve hiçbir şüphe kemirmiyor içimi
Ne Şeytan'dan korkarım ne Cehennem'den şimdi.
Bunun için bütün neşemi kaybetmişim ben,
Bir şeyi hakkıyla bilirim diye böbürlenmem
İnsanları düzelterek ve doğru yola sevk edecek
Bir şeyler öğretebileceğimi hayal etmem pek.
Ne param var ne malım mülküm,
Ne de dünyada şan ve şöhretim;

Köpek bile daha fazla yaşamak istemez böyle!
Bu sebepten verdim ben de kendimi sihre,
Belki ruh kudreti ve dili marifetiyle,
Aşıkâr olur bazı sırlar bana;
Bilmediğim şeyleri terler dökerek sıkıntıdan,
Söyleme ihtiyacı duymayayım hiçbir zaman
Kâinatı en içinden bir arada tutan şeyi,
Bilmek, anlamak istiyorum tabii,
Görürsem bütün yaratıcı güçleri ve tohumları,
Artık yapmayacağım bir daha kelime oyunları.
Ey dolunay, keşke son bir defa
Görmüş olsaydın ızdırabımı bir daha,
Böylece bazı gece yarıları,
Şu masanın başında uyanık kaldığımı:
Sonra kitap ve kâğıt yığınları üzerinden,
Ey hüzünlü dost, görünürdün bana sen!
Ah! Keşke gezebilseydim dağ doruklarında
Senin o pek sevimli hoş ışığında,
Mağaraların etrafında ruhlarla süzülsem,
Alaca karanlıklarda çimenlerde dolaşsam
Bütün bilgi dumanlarından kurtulsam,
Senin şebneminde yıkanıp şifa bulsam!
Yazık! Hâlâ zindanda mıyım ben?

¹ Maalesef teoloji yani ilahiyat demesinin sebebi, teolojinin çözmeye çalıştığı sırların bilim marifetiyle kati olarak temellendirilmesidir. Faust bunu başaramadığı için hem teolojiye ve hem de bilime olan inancını kaybetmiştir. Burada Faust, şüphenin ağına takılmaktan öte, ümitsizlik girdabına düşmüş görünüyör.

² Mutlak bilgi ve mutlak hakikate varma ihtirası. Halbuki Kant zaman ve mekân gibi "a priori" bağlantılar dolayısıyla mutlak bilgiye varılamayacağını tespit etmiş. Du Bois Reymond ise duygu uzuvlarının yetmezliği dolayısıyla "ignorabimus" -bilemeyeceğiz- demişti.

Hatta sevimli gök ışığı³ bile girerken
İçeriye şu resimli boyalı camlardan
Lanet olası kasvetli duvar deliğindiyim ben!
Kitap yığınlarıyla sınırlı
Kurtların kemirdiği, tozla kaplı,
Ve yığılı ta şu tavana kadar,
Solmuş sağa sola tıklı kâğıtlar;
Etraf bardak ve kutularla doldurulmuş,
Her taraf aletlerle dopdolu olmuş,
Atalardan kalma ev eşyalarıyla dolmuş—
İşte senin dünya! Güya dünya buymuş!

Ve hâlâ soruyor musun, kalbinin
Niçin sıkıştığını korkuyla göğsünde?
Ve anlaşılmaz bir acı niçin
Bütün hayat heyecanlarını engellemekte?
Tanrı'nın içinde insanı yarattığı
Canlı tabiat yerine, çevrende
Ölü kemikleri ve hayvan kaburgaları
Yalnız duman ve küf var sadece.

Fırla! Kalk! Dışarı çık, şu geniş tabiatla!
Şu sırlarla dolu kitabın rehberliği,
Nostradamus'un⁴ yazdığı kendi eliyle,
Rehber olarak sana yetmez mi?
Sonra anlayacaksın seyrini yıldızların,
Ve eğer tabiat sana kılavuzluk ederse,
O vakit açılacak ruh kudretin,
Çözersin ruhların hitabını birbirine.
Öyle beyhude düşüncelere dalma,
İlahi işaretler izah eder sana:
Ey ruhlar, süzülüyorsunuz etrafımda;
Duyuyorsanız, cevap verin bana!

Kitabı açar ve makrokozmosun⁵ işaretini görür
Ah! Nasıl bir neşe kaplıyor şu an
Ansızın bütün duygularımı!
Taze, ilahi hayat neşesinin alevlenerek yeniden
Hissediyorum sinir ve damarlarımda dolaştığını.
Yoksa şu içimdeki fırtınayı dindiren
İşaretleri yazan bir Tanrı mıdır ki,
Zavallı kalbimi neşeyle dolduran
Ve esrarengiz bir tarzda etrafımdaki
Şu tabiat güçlerinin sırlarını bana açan?
Yoksa Tanrı mıyım ben de? Bir ışık doğuyor içimde!
İşte görüyorum yaratıcı tabiatı ben
Ruhumun önünde en net çizgileriyle.
İlk defa şimdi anlıyorum söylediklerini bilginin:
"Kapalı değildir ruhlar âlemi;
Duyguların kapalı, kalbin ölü!
Kalk, mahzun olma, ey öğrenci,
Tan kızılığında yıka fani göğsünü!"

İşarete bakar
Her şey nasıl da bütün olmak için toplanıyor,
Bir varlık diğerinde müessir olup onda yaşıyor!
Semavi kuvvetler nasıl aşağı inip yukarı yükseliyor
Ve altın kovalarını birbirlerine sunuyor!
Bereket saçan kanatlarla onlar,

Gökten inip yeryüzüne dalıyorlar
Ahenkle bütün kâinatı çınlatıyorlar!
Nasıl bir oyun bu! Fakat ah! Bir oyun fakat!
Seni nereden kavramalıyım, ey sonsuz tabiat?
Ya sizler, ey memeler? Menbaisınız bütün hayatın,
Gökler ve şu yeryüzü size bağlı her dem,
Size can atıyor şu yorgun sinem,
Siz akıyor, doyuruyorsunuz, boşuna mı böyle açlıktan
kıvranıyım?

İsteksizce kitabı açar ve Arz'ın Ruhuna ait işaretini görür
Bu işaret başka türlü etkiliyor beni!
Ey Arz'ın Ruhu, bana daha yakınsın sen;
Kuvvetlerimin arttığını hissediyorum şimdiden,
Alevleniyorum taze şarap içmiş gibi.
Cesaretim var dünyaya atılmaya
Bu toprağın acısını, zevkini taşımaya,
Fırtınalarla altüst olup boğuşmaya
Ve batan geminin çatırtısına aldırmamaya!

Bulutlar toplanıyor üstümde—
Işığını gizliyor Ay—
Sönüyor lamba!
Dumanlar tütüyor! Kızıl ışıklar çakıyor
Başımın üzerinde— Yukarıdan
Bir sağanaktır boşanıyormuş
Ve her yanımı sarıyor!
Hissediyorum süzülüğünü etrafımda, ey çağırıldığım ruh,
Ortaya çık!
Ah! Kalbim sanki yerinden fırlayacak!
Bütün benliğim
Yeni duygularla altüst oluyor!
Sana teslim olduğumu hissediyorum bütün kalbimin!
Hayatıma mal olsa da, ortaya çıkmalısın, görünmelisin!

Kitabı eline alarak, esrarlı bir şekilde ruh çağırma işaretini söyler. Kırmızı bir alev çıkar. Alevin içinde ruh belirir

RUH
Kim çağırıyor beni?

FAUST
Başını öteye çevirerek
Korkunç surat!

RUH
Beni kudretle kendine çektin,
Emerek üstünden küremin
Şimdiyse...

FAUST
Of! Katlanamıyorum sana!

RUH
Sesimi duymak, yüzümü görmek için bir an,
Yalvarıyorsun bana kesilircesine nefesin;
Baş eğdirdi bana, şiddetli yalvarışın senin,
İşte buradayım! Ey üstün insan,
Ne acınası bir korku sarıyor seni!

³ Gök ışığıyla kastedilen güneştir.

⁴ Nostradamus: 1503-1566 yılları arasında yaşamış Fransız doktor, astrolog, Michel de Nostredame. Burada kastedilen kitap, Nostradamus'un yazdığı *Prophécies*'tir. -en.

⁵ Makrokozmos: evren, doğa; mikrokozmos: insan; pansofistlere göre, örneğin Jakob Böhm'e göre "makrokozmos"un küçük boyuttaki bir yansımasıdır. Bu iki dünya [yıldızlar, metaller, insan organları; özellikleri] arasındaki sihirli ilişkiler, birbirlerini etkileyen güçlerin geometrik şekillerle açıklandığı işaretlerle gösterilirdi.

Mütercimín Epíloġu

FAUST - I

FAUST: KIYAS KABUL ETMEZ BİR ESER

Muazzam bir mabedin kapısından içeri adımınızı attığınızda bütün varlığınızı tarifsiz bir duygu kaplar; eserin ihtişamı ve estetik bütünlüğü karşısında öylesine büyülenirsiniz ki bir müddet âdeta gözünüze perde çekilmiş gibi olur; artık gördüğünüzü idrak edemez olursunuz; diliniz tutulur, hiçbir şey düşünemez ve hiçbir şey söyleyemez hâle gelirsiniz. Bir müddet sonra yavaş yavaş bir rüyadan uyanır gibi şuurunuz açılır ve mabedin sizi büyüleyen ihtişamı ve estetik bütünlüğünün yanı sıra başka mimari ayrıntıları fark etmeye başlarsınız. Belirli bir bilinç berraklığına ulaştıktan sonra âdeta idealar âleminde hissedersiniz kendinizi.

İnsan buna benzer bir estetik tecrübeyi, harika bir edebî eseri okuduğunda da yaşar. Belirli bir kültür ve sanat tecrübesinden sonra, felsefi ve edebî bir birikimle Goethe'nin *Faust*'u'nu okuduğumda, bu eserin fikirler kâinatı yıldızlı bir gök kubbe gibi başımı döndürmüştü. Onun parlak fikirlerinin aydınlatığı bu gök kubbeye etkilenmeden, hayran olmadan ve büyük bir estetik haz duymadan bakmak imkânsızdı. İmkânsız olan başka bir husus da onun düşünce dünyasının derinliğini ve zenginliğini tam anlamıyla keşfetmekti.

Faust bütün bir beşerî tecrübeyi, çağlar boyunca insanlığı meşgul eden fikir, sanat ve felsefi düşünce maceralarını, beşeriyetin estetik ve etik terbiye süreçlerini mevzubahis eden bir eserdir. Doğrusunu söylemek gerekirse, onu bütün boyutlarıyla anlamak ve hakkıyla anlatmak hiç kimseye nasip olmamıştır, bundan böyle de hiç kimsenin bunu başaracağını düşünmüyorum. Mukaddes kitapları bir tarafa bırakırsak, hiçbir felsefi eser, hiçbir edebî eser, hiçbir sanat eseri ve nihayet hiçbir dram hakkında *Faust* hakkında yazılan eser ve yapılan yorumlar kadar zengin bir neşriyat yoktur. Abartıyor muyum? Benim burada ifade etmeye çalıştığımı Puşkin daha hakikatli söylemiş:

Faust eşi benzeri olmayan bir eserdir. Alman edebiyatının en yüksek ifadesidir ve tıpkı Dante'nin *İlahî Komedyası* gibi kendi başına bir dünyadır, başka hiçbir eserle kıyas edilemez [...] Shakespeare'in eserleri gibi başlı başına bir kozmostur [...] Bu eserde Leibniz, Kant, Lessing, Herder [...] dâhil olmak üzere bütün Alman filozoflarını toplayın, bunların hepsinden daha fazla düşünce, daha orijinal fikirler, daha fazla felsefe mevcuttur. *Faust* hayatın gerçek felsefesidir.¹

Faust'la ilgili kaleme alınan kitapların çeşitliliği, yapılan yorumların çokluğu ve farklılığı onun nasıl bir hazine olduğunu ortaya koymaktadır. Bu büyük eser, sadece Goethe'nin hayat tecrübesinin hülasası, onun altmış yılı aşkın bir zaman emek vererek, mesai harcayarak ortaya koyduğu bir *opus magnum* olmakla kalmaz, bilakis bu şaheser Muhammed İkbal'in tabiriyle bütün bir "beşerî tecrübenin harika bir enkarnasyonu"dur. Hakikaten *Faust*, beşeriyetin biyografisi gibidir; bütün bir hayat ve dünya panoramasıdır.

Goethe'nin eserlerinden her biri onun hayatının, fikirler kâinatının bir parçasıdır, yalnız bir fragmandır. Buna karşılık *Faust*, hayatının eseridir; fragman değil, bütündür; bütün hayatını kapsar. Hatta sadece altmış yıllık bir mesainin ötesinde, bütün varlığının hasılatıdır.

Faust'u okumaya başladığımızda sahnelerin çeşitliliği, fikirlerin zenginliği, diyalogların ve tartışmaların sahihliği insanı hayran eder; tragedyanın sahnelerinde kahramanların, alegorik şahsiyetlerin konuşmalarında ve temsil ettikleri görüşleri dile getirmeleri esnasında tercih edilen şiir biçimi, -dünya şiirinin hemen her çeşidi *Faust*'ta yerine göre kullanılmıştır- beşerî hislerin ifade tarzı, hareket ve davranışlardaki inandırıcılık ve tutarlılık, esprilerdeki incelik ve nüanslar okuyucuya estetik bir ziyafet gibi gelir.

Faust'ta düşüncenin sonsuzluğu melodinin ritmiyle, şiirin lirizmiyle izdivaç hâlinindedir. Dinî, siyasi ve ideolojik saplantıları olmayan her okuyucu *Faust*'ta tartışılan mevzulardan sonsuz bir haz duyar; zira bu eserde gerçekten neredeyse tamamen yüksek hakikatler konuşulmaktadır. Düşünen insanın ruh dünyasında cereyan

¹ Aktaran Lew Kopelew, *Der Wind weht, wo er will: Gedanken über Dichter*, Hamburg 1988. A.S. Puschkin, Polnoje sobranije sotschinenij [Gesamtausgabe der Werke]. 4. Aufl. Leningrad 1977-79; Bd. 7, s. 27.

eden tezatların hemen hepsine *Faust*'ta rastlamak mümkündür. Mümkündür çünkü *Faust*, düşünce tarihinin cürufu atılmış yoğun bir fikirler hülâsasıdır. İnsan zihnini ezelden beri meşgul eden düşünceler, felsefi, estetik, etik ve metafizik meseleler *Faust*'un fikrî tartışma zeminini teşkil etmektedir. Söz gelimi varlık, varlığın ve hayatın sırrı, kesin bilgi, şüphe, hayat, faaliyet, devlet; ruh, ölüm, ölümsüzlük, kaygı, öte dünya, ebediyet, din, iman-inkâr, iyilik-kötülük, güzellik ve aşk gibi temel mevzular *Faust*'un farklı sahnelerinde diyalektik bir gerilim içerisinde bütün derinlikleri ve yükseklikleriyle tartışılmaktadır.

Faust trajedisinin kahramanı Faust, insanı temsil etmektedir; varlığı ve hayatı bütün mahiyetiyle anlamak ve kavramak isteyen insanı... Faust bütün ilimleri tahsil etmesine rağmen, varlığın mahiyetini, aslı menşei, dünyayı içten bir arada tutan gücü bilememektedir ve bu durum onun ciğerini yakmaktadır. Oysa o, inanılmaz bir ihtirasla bütün varlığın gayrimahluk özüne, hakikatine ulaşmak istemektedir. Onu teskin edecek şey mutlak bilgidir; ancak bu bilgi fanilerin elde edebilecekleri bir bilgi değildir. Bir kere Faust gözünü mutlak hakikate, sonsuzluğa dikmiştir. Bundan sonra onun, hayatın ve tabiatın derin sınırlarını keşfetmeden yaşaması ve böyle bir hayata katlanması kabil değildir:

Köpek bile daha fazla yaşamak istemez böyle!

Bu sebepten verdim ben de kendimi sihre.^[376-377]

Faust “kendimi sihre verdim,” derken neyi kastediyor? Sihir (*magie*) hakikaten sihirli bir kavram; aklın intikal edemeyeceği demonların hâkim olduğu bir hayal dünyası canlanır muhayyilemizde ama sadece akıl değil ruh da bu sihir ve efsun dünyasının cazibesinden kurtulamaz. Orada beşeriyetin çözülme, çözülemeyen meselelerinin çok kolay çözüleceğine inanılır. Efsuncu gizli ve saklı olanı, açıkça belli olmayanı çağırır, ortaya çıkarır, tıpkı arzın ruhunun yahut fino köpeği suretindeki Mefistofeles’in çağırılması gibi. Sihir ve efsun (*magie*) metafizik sınırları zorlayan insanın ruhlar dünyası olarak temaşa edilen kozmosa katılma isteği ve gayretidir. Bütün sihir ve efsunlarda büyücüyü bekleyen feci bir son vardır. Büyücülerin demonlara has kendilerine güveni ve kibirleri sonunda onları bir anafor gibi karanlık dünyalarının en dibine çeker.

Faust da sihir sayesinde uluhiyetin sınırlarına yaklaşmak ister; sihir marifetiyle beşerî bilgi, kudret ve hâkimiyet sınırlarını genişletip dünyayı ganimet olarak elde etmeyi düşünür. Goethe, Faust’un sihir ve efsunla olan ilişkisini iki sembolle ifade etmeye çalışmıştır: Arz’ın Ruhı ve Mefistofeles. Faust sihir ve efsun yardımıyla varlığın iç irtibatlarını keşfetmek peşindedir. Makrokozmos işaretinde güçler dengesi olarak temaşa edilen evrendeki harmoni Faust’a yeterli gelmemektedir, çünkü o, müessir kuvvet olarak Ben’i kâinattaki bu “oyun”un dışında kalmış olarak görmektedir. Oysa o, iyi ve kötünün ötesinde bir faaliyet icra eden, mütemadiyen bu “sonsuz oyun”u oynayan tabiatın ruhunu istemektedir. Bu ruhu istemektedir, çünkü Faust kendini bu ruha, “Yeryüzünün Ruhı”na (*Weltgeist*) denk görmektedir.

Faust, durup dinlenmeden yaratan, tahrip ederken terkip eden, yeniden yaratan, cezalandırırken ödüllendiren ve korkunç olduğu kadar da sevimli olan tabiatı daima kendine çok yakın hissetmiştir. Yüreğinin ve ruhunun bütün gücüyle arzın ruhunu çağırması biraz da bu sebeptendir; ancak tabiatın bu “korkunç yüz”ünü görme ve buna tahammül etme kudreti yoktur. Faust ki Tanrı’nın “sureti” olan bir “üstün insan”dır. Burada korkunç olan sadece “Arz’ın Ruhı” ve görüntüler değildir, bilakis aynı zamanda Faust’un arzın ruhuyla karşılaşması ve ilişkileri de dehşet vericidir. Arz’ın Ruhı’yla Faust’un ruhundaki demon aynı dili konuşmaktadır; tabir caizse burada “imkânsız olan” gerçekleşmektedir, tıpkı *Faust*’un son mısralarında dile getirildiği gibi.

Tabiatı bu derece kendine yakın hisseden Faust, zaman ve mekân kayıtlarından kurtulmak ve varlığın derinlerine atılmak üzere önce makrokozmos, sonra da Arz’ın Ruhı ile irtibat kurmakta zorlanmayacaktır. Ne var ki Arz’ın Ruhı, Faust’un, bu “üstün insan”ın tabiatüstü şeyleri anlayamayacağını söyleyerek ondan uzaklaşacaktır:

Sen ancak idrak ettiğin ruha benziyorsun,

Bana değil!^[512-513]

Böylece bu “üstün insan”ın bütün faniliklerin, zaman ve mekânın ötesinde tahtını kuran mutlak ve ebedi varlıkla doğrudan doğruya irtibat kurma teşebbüsü ona çok acı bir tecrübe yaşatmış, onun trajik düşüşüne

sebepe olmuştur. Bundan böyle bu “üstün insan”ın, “korkudan kıvrılmış bir solucan” misali “hazla toprak yemek”ten başka çaresi kalmamıştır; her ne kadar Faust için insan olmak, Tanrı’nın bir sureti olarak arzın ruhundan üstün olmak demek olsa da.

Yine de Faust, buna itiraz eder:

Sana değil?
Öyleyse kime?
Tanrı’nın suretiyim ben!
Ve sana dahi benzemem!^[514-517]

Kendisi için iyinin ve kötünün ötesinde bir hayatın imkânsız olduğunu sonunda anlayan Faust, trajik kaderiyle baş başa kalır:

Tanrılara benzemediğimi derinden hissediyorum;
Ancak şu toprağı oyan solucana benziyorum,
Solucan ki topraktan beslenerek yaşayıp giderken
Bir yolcunun ayağı altında ezilir ve gömülür birden.^[652-655]

Görüldüğü gibi Faust, pek karamsardır. Aklına gelen yegâne çözüm, sınırlı olan Ben’inin sınırlarını namütenahi açmaktır. Tıpkı Yunus’un “Bir ben vardır bende benden içeru” dediği gibi, Faust da Ben’ini, külli mutlak Ben’i, makrokozmosu, bütün âlemi içine alacak şekilde tekâmül ettirecek ve sınırlarını sonsuzluğa açacaktır.² Mamafih bu öyle görüldüğü kadar kolay değildir. Bunun için Faust’un çok ağır bir bedel ödemesi gerekmektedir. İşte bu durum Faust’un, ileride Mefistofeles’in kollarına atılmasına, onun kılavuzluğunu kabul etmesine sebep olacaktır.

Öte yandan Faust’un bu çaresizliğinin farkında olan Mefistofeles, “Gökte Prolog” sahnesinde Tanrı’yla konuşurken insanın, Faust’un bu zavallılığını hor görerek şöyle der:

O kara günlerinde acıyorum insanlara
Hatta bizzat eziyet dahi edemiyorum bu zavallılara.^[296-298]

ŞEYTAN’LA ANTLAŞMA

Goethe’nin altmış yılı aşkın bir zaman fevkalade mesai sarf ederek tamamladığı *Faust*’u burada, bu takdim yazısı çerçevesinde mufassal olarak yorumlama imkânına sahip değiliz. Tragedyanın akışını, her sahnede neler olup bittiğini de özetlemeyeceğiz; zira böyle bir şey, anlamsız olduğu kadar okuyucuya da saygısızlık olurdu. Eserin yarattığı estetik hazzı ve gerilimi yaşamak, hem sahnede eseri seyreden seyircinin hem de okuyucunun tabii hakkıdır.

Bu takdim yazısının müsaade ettiği kadarıyla niyetimiz, okuyucunun dikkatini *Faust*’ta ele alınan temel düşüncelere, dinî ve felsefî görüşlere çekmek ve yukarıda bahis mevzuu ettiğimiz tartışma konularını imkân dairesinde açmak ve yorumlamaktır. Belki bu suretle bir taraftan Goethe’nin hayatı boyunca önemseddiği ve tartıştığı ana mevzular ve temel fikirlerin bir kısmı tespit edilirken, diğer taraftan da şairin hayatı, din hakkında ne düşündüğü, estetik görüşleri ve yukarıda belirttiğimiz felsefî muhtevaya sahip fikirleri bu şaheserine nasıl aksettirdiği ve bununla hangi mesajları vermek istediği anlatılacaktır.

İmdi bu temel fikirlerin yorumuna geçmeden evvel, *Faust*’un başlangıç bölümündeki “Gökte Prolog” sahnesi hakkında kısa bir malumat ve açıklamayı gerekli buluyoruz; çünkü bu dramatik sahnede eserin tezi ve hedefi ortaya konmaktadır. Esasen *Faust*, “İthaf” ve bir “Sahne Prologu” ile başlamaktadır; lakin bu kısa sahnelerde Goethe genel mahiyette tiyatro hakkındaki görüşlerini açıklamaktadır. Bu sahnelerin asıl *Faust* trajedisıyla fazla bir alakası bulunmamaktadır. O yüzden bu sahneler üzerinde durmaya burada gerek görmüyoruz.

² Şeyh Galip aynı fikri çok şairane ifade etmektedir: “Bir şûlesi var ki şem-i cânın /Fânusuna sığmaz âşumanın.”

Buna karşılık “Gökte Prolog” sahnesi kısa olmasına rağmen, *Faust*’un her iki bölümü için de fevkalade önemlidir; çünkü trajedinin belkemiğini teşkil eden asıl münakaşaların başlangıcı buradadır. Tanrıyla münkir ruh Mefistofeles arasındaki antlaşma (pakt) bu sahnede gerçekleşir. Bu antlaşma insan ruhuyla, insan mukadderatıyla alakalıdır: Acaba insan ruhu, dünya hayatında ulvi gayelere ulaşmak için daimi bir gayret sarf ederek hidayete, kurtuluşa erecek mi yoksa Şeytan’ın peşine takılıp sapıtacak mı? Bir sonraki sahnede Mefistofeles’in Faust’la yapacağı antlaşma da bu antlaşmaya istinat etmektedir. Esasen bu sahnede insanın trajik kaderi şekillenmektedir. Öyleyse bu sahneye daha yakından bakmak gerekir.

Peki, neler oluyor “Gökte Prolog” sahnesinde?

Evvela Tanrı görünüyor gökte ve ardından üç melek, Refail, Cebrail ve Mikâil sahneye çıkıyor. Bu meleklerden her biri Tanrı’ya şükranlarını ifade ettikten sonra O’nu ve ilahi nizamını methüsena etmeye başlıyorlar. Bu üç melek Tanrı’ya olan şükranlarını sunduktan sonra Mefistofeles görünüyor. Dikkatlerini gökyüzüne değil daima dünyaya çevirmiş olan Mefistofeles, dünyada işlerinin zannedildiği gibi iyi gitmediğini, tam aksine insanların muzdarip ve mutsuz olduklarını vurgulayarak ardı ardına şikâyetlerini sıralar:

Bağışla, öyle parlak sözler söyleyemem ben,
Hatta alay etseler de etraftakiler benimle;
Gülmeyi unutmuş olsaydın bile sen,
Seni güldürdüm ben belagatimle.
Güneş ve dünyalardan söz etmeyi bilmem,
Sadece insanların nasıl acı çektiğine şahidim ben.^[275-280]

Sonra sözü insana getiren Mefistofeles, dünyanın bu “küçük tanrı”nın hâlimden hiç memnun olmadığını ve devamlı şikâyet ettiğini vurgular:

Dünyanın küçük tanrısı hep aynı minvalde
Ve ilk günü gibi acayip bir hâlde.
Birazcık daha iyi yaşayacaktı galiba,
Vermeseydin ona göklerin ışığından bir ziya;
Akıl diyor o buna ve bundan maksadı ancak
Bütün hayvanlardan daha hayvan olmak.^[281-286]

Burada Mefistofeles, Faust’un taleplerinin imkânsız olduğunu anlamış görünüyor. İnsana sonsuz hayatın ve idrakin kapısını açan akıl, balçığa saplanmış, zaman ve mekânla sınırlanmıştır. Kendi zindanının kapısını açamayan akıl, çaresizlik içerisinde kıvrırır, isyan eder. Eğer insan içindeki ebedilik duygusunu öldürürse hayvandan daha aşağı mertebelere düşer ve yeryüzünün en sinsi, en tehlikeli hayvanı olur. Pascal, insanın bu trajik durumunu şöyle izah ediyor:

İnsan, asla değişmeyecek bir şekilde Tanrı ile hayvan arasında bir yerde salınan en mutsuz mahluktur. Mutlu olabilirdi, eğer Tanrı gibi ebediyette yahut hayvan gibi an’da yaşayabilmiş olsaydı. Fakat o, zamanda yaşamaktadır; bu demek oluyor ki geçmişle gelecek arasında muallaktır; kaygı ve pişmanlıklar arasına gerili bir hâldedir. İnsan, zamanla mahdud olanı ebediliğe bağlamadan yaşayamaz; o, sonlu olanı sonsuzluğa demirlemeden edemez. Fakat insan sonsuzluğu ve ebediliği idrak edemez.

Tanrı, Mefistofeles’in bu şikâyetlerini dinledikten sonra ona, “Benim kulumu”, “Faust’u tanıyor musun?” diye sorar. Bu soruya Mefistofeles şöyle cevap verir:

... O, başka bir tarzda kulluk ediyor size
Dünyevi değil ahmağın yiyip içtiği bile.
Uzaklara sürüklüyor onu hoşnutsuzluğu,
O kendi çılgınlığının bilincinde kısmen;
Gökyüzünden en güzel yıldızları istiyor bu,
Hem de her türlü yüksek zevki yeryüzünden.^[300-305]

Bütün bu şikâyetleri dinledikten sonra Tanrı, “Bana zihni karışmış bir hâlde etse de hizmet/Yakında vuzuha kavuşturacağım onu elbet,”^[308-309] der. Mefistofeles ise eğer kendisine müsaade edilirse Faust’u yoldan çıkaracağına bahse girmek ister. Tanrı, Mefistofeles’in bu talebini kabul eder:

Yeryüzünde yaşadığı müddetçe,
İstedğini yap, yasak yok sana,
Yanılır insan cehdügayret ettikçe.^[315-317]

Mefistofeles, Faust’un bağrındaki ihtirasın, tezatların ve zaafların farkındadır; onu pek kolay yoldan çıkarabileceğine, onunla “kedinin fareyle oynaması gibi” oynayabileceğine inanır. Mefistofeles bahsi kolay kazanacağına kanidir; çünkü ebedilik ve faniliği iki tezat hâlinde bağrında barındıran Faust’un yanılmak, yoldan çıkmak, ihtiraslarına mağlup olmak mukadderatıdır. Oysa Tanrı, kulunu elbette Şeytan’dan daha iyi tanıır ve onun “Karanlık ihtirasları içinde bile/Doğru yolun bilincinde”^[328-329] olduğunu gayet iyi bilir. O itibarla yanılmak, cehdügayret içerisinde olan bir insan için ancak hakikate götüren bir geçit, bir koridordur.

Elbette hayat karanlıktır, tehlikelerle, bilinmezliklerle doludur. Bu durumlara şahit olan Mefistofeles, insanın yanlış yollara sapabileceğini düşünmekte ve sevinmekte kendi açısında haklıdır; ancak onun bu sevinci biraz erkendir. Her ne kadar Faust, hayatın meçhul karanlıklarına, zirvelerine atılırken kaçınılmaz olarak yanılrsa da, hakikat arayıcısı ruhu her yanlışlıkla başka bir donanım kazanır; gelişir, güçlenir ve hakikate ulaşma konusunda daha da bilenir. Tıpkı Tanrı’nın Mefistofeles’e dediği gibi Faust, “Karanlık ihtirasları içinde bile”,^[328] hakikati varlığının derinliklerinde idrak eder. Demek oluyor ki halis insanın hakikat arayışı beyhude değildir; tam aksine bu samimi arayış, gayret ve faaliyet, nice yanlışlıklara rağmen, sonunda insanın ruhunda mutlaka hakikat ışığını yakacaktır. Bu suretle Goethe, burada okuyucuya trajedinin sonuna kadar refakat edecek olan ana fikri vermektedir.

Bundan böyle Mefistofeles, iddiasını ispat etmek, bahsi kazanmak için Faust’u yoldan çıkarmak üzere dünyaya inecektir.³ Mefistofeles bahsi kazanacağından emindir ama bir hususun farkında değildir. Bu bahiste kendisi de aslında Tanrı’ya hizmet etmektedir, hem de farkında olmadan; çünkü Tanrı kendisini, insanı tahrik etmek suretiyle onun dünyada yeni eserler yaratmasını sağlamak üzere, insana yoldaş kılmıştır:

Gayretleri gayet kolay gevşer insanoglunun,
Mutlak rahatı ister biraz vakit geçince;
Şeytan’ı yoldaş ettim ben de yanına onun
Tahrik etsin, etkilesin, o da yaratsın diye.^[340-343]

Dikkat edilecek olursa Tanrı’nın Mefistofeles’le diyalogunda nefret değil, müsamaha, sevgi ve anlayış hâkimdir. Tanrı, Faust’a ve kullarına olduğu gibi Mefistofeles’e de iradesini kullanma hürriyeti bahşetmiştir. Nihayet Cennet’ten kovulan Âdem’e de Allah, iradesini kullanma hürriyeti vermişti. Tanrı, Mefistofeles’ten nefret etmez; çünkü Mefistofeles başlangıçta gökteki melekler arasındaydı ve Faust’un kaderi hakkında Tanrı ile bahse girdikten sonra dünyaya indi. Öte yandan Mefistofeles, zaten istese de kötülük yapmaya muktedir değildir; çünkü o, “Hep kötülük istediği hâlde, daima iyilik eden gücün bir parçası”dır.^[1335-1336]

NEYİ BİLEBİLİRİZ?

Bir monologla başlıyor trajedi. Kasvetli bir ışık aydınlatıyor dar, yüksek kemerli, gotik bir odayı. Renkli pencerelerden ay ışığı düşüyor iç mekâna. Faust gayet asabi, endişeli ve bedbin bir şekilde yazı masasının başında oturuyor. Yüksek ilmi hakikatleri öğrenme uğruna gayret ve ihtirasla dört fakülte bitirmiş; ancak bunların hiçbirinin bir işe yaramadığını, bu bilgilerin onu doyurmadığını çok acı bir şekilde tecrübe etmiştir. Bu yüzden umutsuz, mutsuz, öfkeli ve hırçındır. Âdeta kaderiyle cebelleşmektedir, ruhundan dalga dalga isyan yükselmektedir. “Böyle bir hayata bir köpeğin bile uzun müddet dayanamayacağını”^[376] söyleyen Faust, mevcut bilimlerden ümidini tamamen kesmiş görünüyor:

³ Hz. İsa, diyor ki: “Şeytan’ın gökten yıldırım gibi düştüğünü gördüm.” (Luka 10:18).

Bu çevirinin hazırlıklarına
2009 yılında başlanmış,
ilk mısırlar 26 Kasım 2016 tarihinde
tercüme edilmiştir. Eser, 25 Ağustos 2020'de
yayınevine teslim edilmiş, 26 Ekim 2021'de
son tashihleri işlenerek baskıya hazır hâle getirilip
Aralık 2021'de 1000 adet basılmak üzere
matbaaya gönderilmiştir.

Kitabın ilk neşri, 18x26 cm ebadında,
kuşe kâğıda basılı 170 gr şömizle muhafaza edilen
brillianta kumaş dokulu sert kapak içinde
90 gr vivid kâğıda yapılmıştır.
Metinde Broadsheet (gövde), Amador (başlıklar)
ve Baskerville (ön söz, epilog) fontları
kullanılmıştır.